

Становище

от проф. дпн Румен Иванов Стаматов –

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски”

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научната степен

„доктор”

в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки;

професионално направление 3.2. Психология

докторска програма: Социална психология

автор: ГАЛИНА КРЪСТЕВА ГЕОРГИЕВА

**тема: „УЧИЛИЩНАТА И ВИРТУАЛНАТА СРЕДА КАТО СОЦИАЛНИ
ДЕТЕРМИНАНТИ НА АГРЕСИЯТА СРЕД ТИЙНЕЙДЖЪРИ”**

1.Общо описание на представените материали

По избор от научното жури съм определен за негов член по процедурата за защита на дисертационен труд на тема „УЧИЛИЩНАТА И ВИРТУАЛНАТА СРЕДА КАТО СОЦИАЛНИ ДЕТЕРМИНАНТИ НА АГРЕСИЯТА СРЕД ТИЙНЕЙДЖЪРИ” за придобиване на образователната и научна степен „доктор” в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2. Психология, докторска програма: Педагогическа и възрастова психология. Автор на дисертационния труд е Галина Кръстева Георгиева – докторант към катедра „Социална, организационна, клинична и педагогическа психология” към Философски факултет на Софийски университет „Свети Климент Охридски“. Представеният от Галина Кръстева Георгиева комплект материали е на хартиен носител и е в съответствие с изискванията на ЗРАСРБ, Правилника за приложението му и Правилника за

развитие на академичния състав на СУ. Той включва всички необходими документи. Докторантката е приложила и съответните публикации.

2. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи.

Представеното дисертационно изследване очертава поле, което задава възможности за разширяване на разбиранията върху агресивното поведение и основателно набляга върху една от проявите - кибер насилието. Така се очертава една цяла поредица от проблеми, осмислянето на които очертава сложните взаимоотношения между социалните влияния, когнитивните влияния и различните видове агресивно поведение. Наблягането върху кибер насилието придобива особена значимост в контекста на навлизането на мобилните технологии и с разширяването на времето прекарано във виртуалното пространство, което засяга възможностите за разширяването на агресивността и отправя предизвикателства пред социалните взаимодействия с връстниците, признанието, приемането и аз-концепцията.

Изследването се опитва да очертае връзките между отделните видове агресия като ги поставя в полето на реалната и виртуалната среда в която се откриват социалните взаимодействия.

3. Познаване на проблема

Докторантката се опитва обосновава да постигне целта на дисертационното изследване, както и преследваните задачи със съответните методи на теоретичното и емпиричното изследване. Теоретичният анализ е насочен към осмисляне на основния конструкт на изследването – агресията. Самата агресия е разгледана в контекста на различни теории и са очертани нейните поведенчески, когнитивни и персонологични измерения. Теоретичният анализ е обогатен от задълбоченото представяне на особеностите на виртуалната агресия и връзката и с останалите форми на агресия. Теоретичният анализ представя обстоен преглед на причините, без които динамиката на агресивното поведение би остана замъглена. Съсредоточеността върху възрастовите измерения на агресията е допълнена с проследяване на значението на няколко специфични фактора - виртуална среда, семейна среда, училищна среда. Теоретичният анализ на виртуалната среда е обогатен с няколко допълнителни конструкта - виртуално насилие, и

виртуални игри с насилие, които са и основни променливи на емпиричните изследвания. Анализите на тези конструкти са задълбочени и са поставени в полето на изясняването на динамиката на различните агресивни поведения и на възможностите за тяхното отслабване. Това придава кохерентност на цялостния анализ, очертава рамката на емпиричното изследване и открива възможност за конструиране на модели на взаимодействие между отделните изследвани променливи. Считам, че въвеждането на виртуалната среда, като променлива при осмислянето на агресията за особено евристична, понеже очертава възможности за преосмисляне на влиянията на виртуалната и реалната среда върху ангажирането с агресивно поведение.

Считам за особено интересни откритите връзки между насилствените сюжети, които заличават границите между реалното и виртуалното и отслабването на емпатията като един от конструктите, който ограничава агресия, както и връзките между насилствените сюжети и разбиранията върху реалните влияния на виртуалната агресия в реалния живот. Изследването открива специфични разбирания върху виртуалната агресия свързани с нейната същност, и последици върху личността като отбелязва значението на анонимността и отсъствие на желание за споделяне на виртуалната агресия с възрастните.

4. Методика на изследването

Методиката отразява основния замисъл на изследването и на концептуалното му осмисляне. Изследването е осъществено чрез:

Многомерната скала за агресивност (МСА) адаптирана към юношеска възраст от (Калчев, 2009) и оценява агресивността като личностна характеристика – устойчива диспозиция, формирана от когнитивен, афективен и поведенчески компонент. Състои се от 59 айтема, съотнесени към седем фактора (физическа агресия, вербална агресия, индиректна агресия, гняв, враждебност, недоверие и морален скептицизъм), групирани в три основни компонента на агресията (поведенчески, афективен и когнитивен)

Авторската анкета, съдържа 23 основни въпроса, както и данни за социалния статус на изследваните лица. Тя е създадена въз основа на система от критерии: наличие на агресия в училищното пространство, виртуално пространство, компютърни игри. Разпределението на въпросите е съобразено с обособените критерии: училищна среда (въпроси: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8),

виртуалната среда (8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17) и компютърните онлайн игри (18, 19, 20, 21, 22). Последният, 23 въпрос изяснява степента на агресивност, която присъства в ежедневието на тийнейджърите, според субективните им усещания и опит.

Наблюдение и полуструктурирано интервю, беседа и разглеждане на случай.

Изследваната извадка е впечатляваща 1664 лица.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е с обем 281 страници в основния текст, който включва 89 таблици, 25 фигури и 6 приложения. Структурата включва увод като въведение в изследователската тема, три глави, изводи и обобщения, заключение, използвана литература и приложения. Библиографията е със 165 заглавия - 133 на кирилица, 133 на латиница и 57 електронни ресурса. Самото изследване е структурирано в две части – теоретична, която представя основните концепти, около които се изгражда изследването и емпирична, която е представена от цели, задачи, хипотези, инструменти на изследването с подробно описание на психометричните характеристики и различните анализи, в контекста на формулираните хипотези. Представените анализи и изводи са представителни за усилията на докторанта и подкрепят верификацията на получените резултати.

6. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

За оценката на едно дисертационно изследване могат да се приемат следните критерии:

-новост – собствен принос при решаването на изследователския проблем;

-научна ерудиция, изразена в обективността и коректността на представените идеи и възгледи при теоретичното разглеждане на темата и при обзора на литературните изследвания както и в подбора на методиките и анализа на емпиричните данни;

-подробно описание на методиките на изследването и на техните психометрични характеристики;

-коректно представяне на емпиричните данни като се използват статистически методи и анализи на резултатите;

-авторови приноси и препоръки, относно използването на резултатите от научните изследвания.

Приносите на Галина Кръстева Георгиева са съдържателно обобщени и отговарят на проведеното изследване. Като цяло бих искал да отбележа следните положителни моменти:

Дефинирани са спецификите на училищната и виртуалната среда като социални детерминанти на проявите на агресия в горна училищна възраст в България. С това се обогатява теорията и практиката в областта на педагогическата психология.

Разработена е методика за изследване на разбирането и убежденията върху агресията и факторите, детерминиращи агресивното поведение в училищна и виртуална среда.

Изяснена е значимостта на отделни социални фактори за фасилитирането на агресивните мисли и поведение в тийнейджърска възраст (училище, семейство, виртуално пространство, виртуални видео игри, психоактивни вещества, медии, някои храни и напитки, музика, медицински процедури), вариациите в агресивното поведение са обвързани с влиянието на два фактора „активна агресия“ и „отчуждение“.

Изяснена е значимостта на факторите „гърсена доминантност“ „емоционално-агресивна социализация“ „компесаторна агресия“ и „нарушена справедливост“ върху разгръщането на агресията в училище.

Посочени са следствията от въвличането в игри с насилствен сюжет: засилване на „стреса“ „дехуманизация“ и „подем“ , което открива противоречивата Регресионният анализ установява, че агресивността се обяснява с факторите на средата, което открива обширно поле за по-нататъшни изследвания на детерминантите на агресия в отбелязаната възраст.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Представените публикации са 8 и са изцяло в темата на дисертационния труд.

9. Лично участие на докторанта

Галина Кръстева Георгиева е реализирала самостоятелно цялото дисертационно изследване. Текстът, получените резултати и приноси са нейно лично дело.

10. Автореферат

Авторефератът съдържа основните постановки в дисертационния труд, резултатите и техния анализ. Считаю, че е адекватен на дисертационния труд и обективно отразява теоретичните анализи и основните резултати, представени в съдържанието на изследването.

11. Лични впечатления

Бих искал да отбележа, че Галина Кръстева Георгиева притежава задълбочени познания в изследвана област, съчетани с отговорност и с оригинален подход към емпиричното разглеждане на темата, което обогатява разбиранията върху динамиката на агресията.

12. Препоръки за бъдещо използване

Предлагам основния текст на дисертацията да се разшири, като се наблегне на кибер агресията и на стратегиите за нейното отслабване.

Заклучение

Дисертационният труд показва, че докторантката Галина Кръстева Георгиева притежава задълбочени познания по темата на дисертацията. Смятам, че кандидатката отговаря на условията и реда за присъждане на образователната и научната степен „доктор” по Закона за развитие на академичния състав в Република България, ППЗРАС, Правилника за развитие на академичния състав на БАН . След изтъкнатите аргументи, както и на цялостната положителна оценка за извършеното дисертационно изследване, предлагам на научното жури да гласува положително и да присъди

образователната и научна степен „доктор” на Галина Кръстева Георгиева, за което давам и своя утвърдителен вот.

26.03. 2019 г.

Изготвил рецензията:

/проф. Румен Стаматов/